

IMPORTANCE OF MEDICINAL PLANTS, THEIR USE IN INDUSTRY AND MEDICINE

Marxabo Usmonova Balxiyevna ¹, Xolmatova Madinabonu Akram Qizi ²

¹ Teacher of Pharmacognosy, Samarkand Medical Institute

² Student of the Faculty of Pharmacy, Samarkand Medical Institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.4744883>

ARTICLE INFO

Received: 1st May 2021

Accepted: 5th May 2021

Online: 10th May 2021

ABSTRACT

Importance of medicinal plants, their use in industry and medicine.

KEY WORDS

Herbs, classification, chemical composition, medicinal properties.

DORIVOR O'SIMLIKLAR AHAMIYATI, SANOAT VA TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI

Marxabo Usmonova Balxiyevna ¹, Xolmatova Madinabonu Akram Qizi ²

¹ Samarqand tibbiyot instituti Farmakognosiya fani o'qituvchisi

² Samarqand tibbiyot instituti farmasevtika fakulteti talabasi.

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 1-May 2021

Ma'qullandi: 5-May 2021

Chop etildi: 10-May 2021

ANNOTATSIYA

Dorivor o'simliklar ahamiyati, sanoat va tibbiyotda qo'llanilishi.

KALIT SO'ZLAR

Giyohlar, tasnifi, kimyoviy tarkibi, dorivorlik xususiyati.

Dorivor o'simliklar - odam va hayvonlarni davolash, kasalliklarning oldini olish uchun, shuningdek, oziq-ovqat, atir-upa va kosmetika sanoatida ishlatiladigan o'simliklar — giyohlar. Yer yuzida 10—12 ming turi borligi aniqlangan. 1000 dan ortiq o'simlik turining kimyoviy, farmakologik va dorivorlik xossalari tekshirilgan. O'zbekistonda 700 dan ortiq turi mavjud. Shulardan tabiiy sharoitda o'sadigan va madaniylashtirilgan 120 ga yaqin o'simlik

turlaridan ilmiy va xalq tabobatida foydalaniladi. Hozirgi davrda tibbiyotda qo'llaniladigan doridarmonlarning qariyb 40—47% o'simlik xom ashyolaridan olinadi. O'simliklar murakkab tuzilishiga ega bo'lgan jonli tabiiy kimyoviy bo'lib, oddiy noorganik moddalardan murakkab organik moddalar yoki birikmalarni yaratish qobiliyatiga ega. Dorivor o'simlikning quritilgan o'ti, kurtagi, ildizi, ildizpoyasi, tunganagi, piyozi, po'stlog'i, bargi, guli, g'unchasi, mevasi (urug'i), danagi,

sharbati, qiyomi, toshchoyi, efir moyi dori darmon tarzida foydalaniladi.

Dorivor o'simlikni 2 xil tasniflash qabul qilingan: 1) ta'sir qiluvchi moddalarning tarkibiga qarab — alkaloidli, glikozidli, efir moyli, vitaminli va b., 2) farmakologik ko'rsatkichlariga qarab — tinchlantiruvchi, og'riq qoldiruvchi, uxlatuvchi, yurak-tomir tizimiga ta'sir qiluvchi, markaziy nerv sistemasini qo'zg'atuvchi, qon bosimini pasaytiruvchi va boshqalar. Dorivor o'simlikning ta'sir etuvchi moddalari alkaloidlar, turli glikozidlar (antraglikozidlar, yurakka ta'sir etuvchi glikozidlar, saponinlar va b.), flavonoidlar, kumarinlar, oshlovchi va shilliq moddalar, efir moylari, vitaminlar, bo'yoq moddalar, fermentlar, fitonsidlar, kraxmal, oqsillar, polisaxaridlar, azotli moddalar, moy hamda moy kislotalari va b. birikmalar bo'lishi mumkin. Dorivor o'simlikning organizmga ta'siri uning tarkibidagi kimyoviy birikmalarning miqdoriga bog'liq. Bu birikmalar o'simlikning qismlarida turli miqdorda to'planadi. Dorivor ta'sirchanlik quvvati hamda sifati yuqori bo'lish davri ularning gullash hamda urug'lash davrining boshlanishi vaqtiga to'g'ri keladi. Dorivor moddalar ba'zi o'simliklarning kurtagi, bargi yoki poyasida, ba'zi o'simliklarning guli yoki mevasida, ba'zilarida ildizi yoki po'stlog'ida to'planadi. Shuning uchun o'simliklarning asosan biologik aktiv moddalari ko'p bo'lgan qismi yig'ib olinadi. O'simliklarning ildizi, ildizpoyasi, piyozi va tunganagi, odatda, o'simlik uyquga kirgan davrda — kech kuzda yoki o'simlik uyg'onmasdan oldin — erta bahorda tayyorlanadi. O'simlikning meva va urug'lari pishib yetilganda yig'iladi, chunki ular bu paytda dori moddalariga boy bo'ladi. Yangi yig'ib olingan dorivor o'simlik mahsuloti tarkibida (yer ustki a'zolarida 85% gacha, ildizida 45% gacha) nam bo'ladi. Bu nam

yo'qotilmasa (quritish yo'li b-n), o'simlik chirib, dori moddalari parchalanib, yaroqsiz bo'lib qoladi. Dorivor o'simliklarni yetishtirishda juda ko'plab qator vazifalar belgilangan: jumladan;

- dorivor o'simliklarni ilmiy asosda yetishtirish va qayta ishlash,
- ulardan oqilona foydalanishning yagona strategiyasini shakllantirish va amalga oshirish;
- Respublika hududidagi yovvoyi holda o'suvchi dorivor o'simliklar areallarini o'rganish va zaxiralarini aniqlash, mavjud bioresurslar genofondini saqlash, onalik plantatsiyalarini tashkil etish;
- urug'lik materiallarini yetishtirish va tayyorlash, ko'paytirish, kolleksion ko'chatxonalar tashkil etish hamda ularning xomashyolarini qayta ishlash bilan bog'liq ilmiy va amaliy tadqiqotlarni olib borish;
- dorivor o'simliklarni muayyan tuproq-iqlim sharoitini hisobga olgan holda madaniy holda yetishtirishni yo'lga qo'yish bo'yicha aniq ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish;
- tuproq-iqlim sharoitlarini hisobga olib, madaniy holda yetishtiriladigan dorivor o'simliklarning agrotexnologik xaritalarini Qishloq xo'jaligi vazirligi va O'rmon xo'jaligi davlat qo'mitasi buyurtmasiga ko'ra ishlab chiqish;
- dorivor o'simliklar kimyoviy tarkibini o'rganish, mahsulotini standartlash va sertifikatlash;
- dorivor o'simliklarga bo'lgan ichki va tashqi bozorlar talabini o'rganish bo'yicha marketing tadqiqotlarini o'tkazish;

- dorivor o'simliklar yetishtiruvchi va qayta ishlovchi fermer xo'jaliklari, tashkilotlar va boshqa sub'ektlar rahbarlari va mutaxassislarining malakasini oshirib borishga yo'naltirilgan dasturlarni tayyorlash va o'qitish tizimini tashkil etish.

Odamlar qadim zamonlardan tabiat ne'matlaridan foydalana boshlaganidan buyon dorivor o'tlardan kasalliklarni davolashda foydalanib kelganlar. Bundan 3—4 ming yil ilgari Hindiston, Xitoy, Qad. Misr mamlakatlarida shifobaxsh o'simliklar haqida ma'lumotlar beruvchi asarlar yozilgan. Sharqda, xususan O'rta Osiyo xalq tabobatida Dorivor o'simlik dan foydalanib davolash o'zining qadimiy an'alariga ega. Shifobaxsh o'simliklardan tibbiy maqsadlarda foydalanish borasida Abu Ali Ibn Sinoning "Al-qonun" asarida 476 ga yaqin o'simlikning shifobaxsh xususiyatlari va ularni ishlatish usullari to'g'risida ma'lumotlar keltiriladi. Hozirgi vaqtda Dorivor o'simlikning turi ko'payib, xalq tabobati shifobaxsh o'simliklar bilan boyigan. Dorivor o'simlikdan ko'proq, anor, achchiqmiya, bodom, do'g'buy, dorivor gulxayri, yong'oq, jag'-jag', zubtutum, isiriq, itburun, omonqora, pista daraxti, sachratqi, choyo't, shildirbosh, shirinmiya, shuvoq, yantoq, yalpiz, kiyiko't, tog'rayhon, qizilcha, qoqio't va b. tarqalgan. Achchiqmiyadan paxikarpin, oqquraydan pesni davolashda qo'llaniladigan psoralen, isiriqdan garmin, itsigekdan anabazin, omonqoradan galantamin, shildirboshdan sferofizin va b. alkaloidlar olinadi. Anor pustidan gijja haydovchi pelterin tanat va ekstrakt tayyorlanadi. Dorivor gulxayri preparatlari balg'am ko'chiruvchi va yumshatuvchi, jag'-jag' va lagoxilusdan tayyorlangan dorilari qon ketishini to'xtatuvchi, pista bujg'uni va choyo'tdan tayyorlangan dorilar me'da ichak kasalliklarini davolashda ishlatiladi.

Tibbiyotda na'matakning yetilgan mevalari polivitaminlar saqlovchi mahsulot sifatida ishlatiladi. Bemorni kasallikka qarshi chidamini (immunitetni) yaxshilash uchun, yallig'lanishga qarshi, kamqonlikda, surunkali xoletsistitda, gipoatsid gastritda tavsiya etiladi. O'simlikning urug'idan olingan moyi tarkibida karotinoidlar va tokoferollar saqlanadi. Shu sababli u turli yaralarning bitishini tezlashtiradi (trofik yara, ko'krak bezi yarasi, yo'g'on ichak yaralari va b.) va yallig'lanishga qarshi dori sifatida ishlatiladi.

Na'matakning mevasidan turli dorivor preparatlar tayyorlanadi. Chunonchi, askorbin kislota (kukun, draje, tabletka, eritma holda ampulada chiqariladi), mevasidan damlama, ekstrakt, karotolin, na'matak moyi va sharbat hamda tabletkalar tayyorlanadi. O'simlik mevasi vitaminli va polivitaminli choylar – yig'malar tarkibiga kiradi.

Narkotik o'simliklar – tarkibida odamning markaziy nerv sistemasiga ta'sir ko'rsatadigan har xil sinfga kiruvchi organik moddalar (alkaloid, efir moyi, organik kislotalar, glikozidlar, saponin va boshqalar) mavjud o'simliklar. Ko'pchilik narkotik o'simliklardan olinadigan moddalar tibbiyot va veterinariyada davolash va og'riqsizlantirishda ishlatiladi. Ta'sir qiluvchi moddalari, asosan, alkaloidlar. Ko'pchilik N.o'. zaharli va ulardan olinadigan preparatlarning ko'p kabul qilinishi giyohvandlikka olib keladi. Narkotik o'simlikning ko'pchiligi yuksak o'simliklarga kiradi. Ko'p turlari Janubiy Amerika tropiklarida, Shimoliy Amerika va Markaziy Osiyoda uchraydi. Ularning ayrimlari dorivor ekinlar sifatida ekib o'stiriladi (afyunli ko'knor, hind nashasi, maxorka, tamaki, xin daraxti, koka butasi), ayrimlari zaharli o'simliklar bo'lib, yovvoyi holda o'sadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1) [O'zME](#). Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
- 2) Xolmatov H.X., Habibov Z. H., Farmakognoziya [Darslik], T., 1967;
- 3) Nabiyeu M, Shifobaxsh giyoxlar, T., 1980; Hojimatov Q., Olloyorov M.
- 4) O'zbekistonning shifobaxsh usimliklari va ularni muhofaza qilish, T., 1988;
Xoliqov K., O'zbekiston janubidagi dorivor o'simliklar, T., 1992;
- 5) Hoji matov Q.H., Yo'ldoshev K.Y., Shogulomov U.Sh., Hojimatov O.Q.,
Shifobaxsh giyoxlar dardlarga malham ([Fitoterapiya](#)), T., 1995;
- 6) Murdoxayev Yu.M. Kultura lekarstvennix rasteniy v O'zbekistane, T., 1988.
Qahhor Hojimatov.